

S. PIDOPRYGORA
Mykolaiv

LIFE AS WAR:
MILITARY DISCOURSE IN STORY «BZHD» BY S. USHKALOV

In the article the peculiarities of author's modeling of military discourse in the story «BZHD» by S. Ushkalov is examined. Attention is drawn to the author's using irony, grotesque, banter which are characterized features of Postcolonial Postmodernism, that serve to deny and avoid Soviet stereotypes and clichés, that are prevalent in today's society.

Key words: military discourse, Postcolonial Postmodernism, irony, grotesque, banter.

С. В. ПОДОПРИГОРА
г. Николаев

ЖИЗНЬ КАК ВОЙНА:
МИЛИТАРНЫЙ ДИСКУРС ПОВЕСТИ «БЖД» С. УШКАЛОВА

В статье рассматриваются особенности авторского моделирования военного дискурса в повести «БЖД» С. Ушкалова. Обращается внимание на использование автором иронии, гротеска, стеба, характерных для постколониального постмодернизма, что служат для отрицания и нивелирования советских стереотипов и клише, бытующих в современном обществе.

Ключевые слова: милитарный дискурс, постколониальный постмодернизм, ирония, гротеск, стиб.

Стаття надійшла до редколегії 06.07.2014 р.

УДК 821.161.2-1:7.035

Ю. С. РЕГУШ
м. Бердянськ
juille@mail.ru

ЧАСОПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ СВІТУ В ПОЕЗІЯХ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Стаття присвячена вивченню хронотопу творів Якова Щоголева. У дослідженні наголошується на своєрідності часопросторової моделі світу поезії митця. Зазначається, що твори поета характеризуються історичним, реальним та ірреальним простором, а також історичною, циклічною та лінійною часовими моделями.

Ключові слова: хронотоп, романтичний часопростір, часова модель.

Час і простір твору існують як неподільне ціле, від них залежить розвиток сюжету та його особливості. М. Бахтін хронотоп літературного твору характеризує так: «У літературно-художньому хронотопі має місце злиття просторових і часових прикмет в усвідомленому та конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо видимим; простір же інтенсифікується, втягується у рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються у просторі, і простір усвідомлюється та вимірюється часом» [1, 235].

Своєрідним явищем є романтичний часопростір. Щодо визначення особливостей романтичного простору, слушною видається думка Б. Шалагінова: «У романтиків ми і знаходимо цей величезний, спільний простір, між частинами якого існують безконечні й вельми несподівані зв'язки й у вигадуванні якого полягала майстерність романтичного сюжетот-

ворення. Єдність романтичного хронотопу відповідала їхньому розумінню світу як системної єдності» [6, 49]. Особливість часу в романтичному творі, за Л. Хавкіною, «...виявляється в кількох напрямках. Перш за все, це погляд на історичне буття нації, її міфологізовані та сакралізовані минуле, сучасне й майбутнє [...]. Романтики розсувають межі художнього часу. Зображувані події іноді віддалені на тисячі років, історичний час може перетворюватися на містеріальний, часто міфологізуються реальні події» [5, 14]. Б. Шалагінов наголошує на тісному взаємозв'язку часу й простору в романтичних творах: «Оскільки центр розгортання простору переноситься в суб'єктивну сферу, то розгортання як таке можливе лише у часі [...]. Романтики слідом за Кантом розглядали час як сенс і умови існування простору. Всі події спрямовані до однієї кінцевої – часової – точки, яка і

виражає мить найвищої напруги та значення» [6, 50].

Дослідниця О. Камінчук [2, 143] виділяє в українській романтичній ліриці такі часові моделі: прямий часовий порядок (від минулого часу через теперішній до майбутнього), суцільний часовий план (один з трьох граматичних часів), циклізація (повернення на попередній часовий план), обрамлення з елементами циклічної структури в центральній композиційній частині, невпорядкована зміна часових планів та обернений часовий порядок (від майбутнього через теперішнє до минулого). З огляду на те, що романтична література особливе місце відводила оспівуванню історичного минулого України, більшість творів цього періоду характеризується історичною просторовою та часовою організацією.

Поетичний доробок Якова Щоголева продовжує романтичні традиції української літератури XIX століття. У сучасному літературознавстві не існує ґрунтовної праці, яка б порушувала питання хронопоту творчості Якова Щоголева, ця проблема лише побічно розглядається в кількох літературознавчих студіях [2; 3; 4 та ін.]. Вивчення зазначеного питання є важливим для розуміння своєрідності поетичного доробку харківського письменника.

Провідне місце у творчості Якова Щоголева займає історична лірика, про що пише й О. Камінчук [2, 143]. Історичний простір у поезіях митця характеризується вказівкою на конкретні місця минулого: Запорізька Січ, Хортиця, Дике Поле, Дніпро, а також загальними поняттями степу та могили: «Іде з Січі запорожець / В рідну Гетьманщину» [7, 134], «На просторі і на волі / Мчитьсся огирь в Дикім Полі» [7, 136], «В гранях Січі спить нерушно / Кам'яна планина; / Землю, славою покриту, / Топче товариша» [7, 139], «На степу пекельна спека; / З неба жаре, як огнем... / Серед шляху похилився / Запорожець над конем» [7, 137], «...степ широкий / Стугонить Дніпро глибокий; / Стугонить, об скелі б'ється» [7, 144], «...Безкрайні і дикі степи України / З рослиною в блищах роси! / Криштальове Ворскло, лугами повите, / Одвіку зеленими горами вкриті, / Найкраща стежка Дніпра, / І ти, моє поле, могилами зрите, / Де стоїть наша слава стара!» [7, 129].

Історичний простір часто переплітається з реальним, що характерне для циклічної моде-

лі часу: змалювання теперішнього часу та згадка про минуле. О. Лапко з цього приводу наголошує: «...Протиставлення («тотальні опозиції») як принцип побудови художнього світу, витвореного творчою свідомістю митця-романтика, в «історіософських» поезіях Я. Щоголева реалізується в антитетичному структуруванні художнього часу, а саме, в опозиції «минуле – сучасне», що виступає своєрідним ключем до авторського розуміння національної історії» [3, 134]. Минуле у творах Якова Щоголева постає засобом осмислення теперішнього, якому воно протиставляється: «Як іду я шляхом, / Всюди позираю: / ...Степ іде за степом / І кінця немає; / ...он-он стрілою / Козаки майнули / Слідом за ордою / Ось вони настигли, / Ось вони зчепились, / ...Вітром колихнуло, – / Мареву звелось; / Ні орди, ні пліка, – / То воно здалось!.. » [7, 106–107], «В чистім полі є могила. / Та могила почорніла; / Хрест над нею не стоїть, / Тільки шабелька лежить. / Буйно бився він з Ордою, / З вражим турком, з Татарвою; / Буйно шаблею махав, / Злого ворога рубав / ...Смирно, смирно степ лежить, / Всюди, всюди все мовчить...» [7, 267], «Спить орел на темній скелі / ...без пам'яті татари / Мчаться в зеленях степів; / А в догін їм, наче хмари, / Лави бравих козаків. / ...Баче поле всюди голе, / Ні татар, ні козаків...» [7, 142–143], «Сонце гріє, як і гріло; / З плавень тягне вітер вільний; / Плачуть верби й очерети / Обіч берега Підпільни. / Ти не вбачиш ні Покрови, / Де молилася громада, / Ні широкого майдана, / Де гула козацька рада» [7, 141].

Є в творчій спадщині Якова Щоголева й поезії, характеризовані суцільним часовим планом і реальним простором. Реальний простір властивий творах «Климентові млини», «На полюванні», «Барвінкова Стінка», «Споминки», які відтворюють картини сільського життя і людських взаємин. О. Лапко наголошує на тому, що «місце подій у більшості поезій прикріплене до певних географічних реальій, що засвідчує топонімічна насиченість тексту» [4, 72]. Дійсно, у творах поета велика кількість вказівок на реальні міста і місцевості: «Їхав я на полювання / Із Охтирки до озір / Під Мошенку... / Так ото воно й Журавне» [7, 51–53], «Коли поїдеш навпростець / З Охтирки пісками важкими / Через Гусинку в

Тростянець, / ...І, як лилася, Ворскло лється... / ...Гудуть Климентові млини / ...Що був він в Більці... / ...Аж у Сосонку...» [7, 47–49], «Синім небом вкрита, нивами обвита, / Тягнеться слобідка на старим Дніпром» [7, 61], «Розлого послалась Барвінкова-Стінка, – / Колись Запорозьське село...» [7, 69].

У низці поезій Якова Щоголева простежується вказівка на суцільний часовий план: «Як кидав я мій рідний дах. / Щоб инше – десь шукати доли. / Тоді був ранок... / Уже пекучий день настав» [7, 113], «Вечоріє і темніє, / По землі лягає мла / І не зійде срібний місяць: / Хмара небо затягла» [7, 117], «Котилося сонечко за гору, / Гонила я череду в ту пору» [7, с. 181], «Поле вранці на вгороді / зіллячко бабуся» [7, 197], «Ще зорею не черкало, / Віяв свіжий вітерець» [7, 51], «Город темрява покрила, / Грюк на вулицях затих, / Спить святої правди сила, / Та не засне темний гріх» [7, 233], «Був ранок тихий і ясний, / На взнеб'ї сонце підіймалось; / В природі силою весни / Все оживало й поновлялось / ...Тим часом південь наближав, / Угамувався мир дібровний; / ...І тиша півночі була» [7, 98].

Реальний простір, зображений у художньому творі, може бути лінійним: «Наша хата під горою, край долини, / У вишневому садочку та в калині; / Попід лісом млин подався у ставочок / Через воду перекинувся місточок» [7, 179], «Був у нас добрий будинок з вербини, / Гонтовий дах, димарі із цеглини; / Четверо вікон дивилось в садочок; / Все – і вітряк, і криниця, й ставочок» [7, 65], «Вийшла з відрами дівчина / Із садочку за водою. / Утомилася небога / І, дійшовши до криниці, / Відра кинула та й стала / По-під гіллями вербиці» [7, 175], «Бачу я під згір'ям вулицю й будинок, / стайню і комору, клуню на току: / По зелених вікнах гайстри і барвінок, / І криницю й верби в вохкім холодку» [7, 61]; та замкненим: «Не велику й не багату / Чоловік построїв хату, – / Та й поставив у селі / Коло міста на шпилі. / Потім він, як в клітці пташку, / Над вікном повісив пляшку» [7, 171], «Привезли тебе й гожу і любу, / І веселу під батьківський дах. / В сніжнобілі одягнута шати / І в хитких померанцях вінка; / Ти ввійшла у блискучі палати» [7, 189], «В убогій келії своїй / Поставив чорну домовину, / Щоб ночі пізньої у їй / Заснути де-яку годину» [7, 151].

Деяким творам Якова Щоголева властивий прямий часовий порядок, зображення подій від минулого до сучасності: «З мого проквічаного пляца / Я ждав тебе. Тії пори / Од брам далекого палаца, / Як сарна, збігла ти з гори. / ...Не стало серця дорогого, / ...Я довго по-світу бродив, / І ось, під старість, ненароком / В отчизну здалека забрів. / ...пляц, що повний був квітками, / тепер плодив клубки гадюк» [7, 187–188], «Минав я полоси житів, – / Передне позад подавалось: / А повіз мій летів, летів, / А сонце вгору підіймалося... / З тії далекої пори, / Як те в весну мою робилось, / Немов з високої гори, / Багато років прокотилось. / На все бува своя пора, / І завжди так воно робилось, / Що те бере земля сира, / А те в нікчемність помінилось» [7, 114–115].

Творчість Щоголева є досить своєрідним явищем української романтичної літератури. Слушною є думка О. Камінчук, яка зазначає: «Яскраво індивідуальною на загальному тлі використання теперішнього часу є пізня лірика Я. Щоголева, в якій елегійні мотиви поєднуються з частими екскурсами у минуле» [2, 144]. У таких поезіях як «Келих», «Дарунок», «Незабутня» і «Жмуток» яскраво виражене явище повернення в минуле під час змалювання психолого-особистісних мотивів: «Як неволя вам сказала: / Йдіть ви різно, в ті часи / Ти дала йому дарунок – / Стьожку з темної коси. / ...Йшли годи; води багато / По безоднях утекло; / ...І під захід днів бездолних / Він про аркуш свій згадав, / Положив перед собою, / Білу стьожку розгортав. / А за нею розгортались, / Як в таємних мріях сна, / Чисте небо, Гай зелений, Над долинами весна; / Темні коси, сині очі, / Мат любастрових очей» [7, 187], «Глухої ночі в пізній час / На ліжку пишному ти спала... / Давно те діялось у нас, / Давно тії пори не стало! / По плечам мрамурним твоїм / Збігали коси, як потоки; / ...Тебе один я не забув; / Один я пам'ятаю милу. / І що б не діяв, де б не був, / Твою провидую могилу... / Я довго плакав, та не став / Даремно сліз гарячих лити» [7, 189].

Є в поезіях Якова Щоголева і вказівка на календарний час, використання лінійної часової моделі: «Трьох літ від Пречистої ще не минуло. / Як звістка в паланках пішла. / Що житиме слава козацька довіку, / Та Січа вже вік оджила... » [7, 70], «Третьою весни сижу я у ха-

ті» [7, 66], «Прокіп настав, наступило і жниво. / Ось заковтіла за нивою нива» [7, 109], «А йти-ме Спас, так ти кадки, / Бери та в улики погля-дуй» [7, 159], «Слухай: усе вже готово у Бога: / Рушиться по полю сніг, / Свиснув бабак, почор-ніла дорога, / Струмінь в ярочок побіг» [7, 94], «Звелось літо і незнать, / Як день за днем ми-нув, / І серпень дав, що може дати, / І вересень майнув...» [7, 115]. Календарний час постає у творах митця, які змальовують календарно-обрядові традиції. Це явище характерне для таких поезій, як «Клечана Неділя», «Ніч під Іва-на Купала», «Барвінкова стінка», «Масниця», «Суботи Св. Дмитра»: «Саме те було в суботу / Під Купала. Гаснув день» [7, 58], «Минуло Іллі й Палія; а за Спасом / І перва Пречиста прийш-ла» [7, 70], «Одягнись і йди і виденько / В Божу церкву, та зарані, / Бо тепер Святки-Клечані» [7, 82], «Жінко! Люде говорили: / Мас-ниця зайшла, / А млинців ще ми не їли, – / Мо-же б ти спекла?» [7, 80], «Був день осінній. Сіра мла / Габою землю одягла / І сів дощ. Ішла пора / Перед суботами Дмитра» [7, 82].

Творам Якова Щоголева, заснованим на народних легендах і переказах, властивий ір-реальний фантастичний простір. До таких творів слід віднести «Ніч під Івана Купала», «Климентові млини», «Лоскотарки», «Гаївки»: «Довго марно він дивився: / Не було ніде кві-ток; / Коли баче: загорівся / Зразу сійний ву-гільок. / Він мерщій перехрестився, / На куца зпрожогу впав, / За квітоньку ухопився, / Та за пазуху й сховав» [7, 59], «Перехрестивсь він та й побрів / Швиденько шкарба роздобути. / Підходе прямо до пенька, / А на йому вже пти-ця сяє» [7, 50–51], «Аж як глянув: серед річки / З очерету плинуть лади. / ...Йди у нашу чисті води, / Йди у наш палац багатий» [7, 75], «А впаде на захід сонце / І настигне ніч за днем, / Ми з конвалій і фіялок / Зараз весело спурх-нем, / В шати з блискавок вберемся, / Володі-льниці долин, / І метеликами в'ємся, / Між березових стволин» [7, 77].

Ірреальний простір постає й у поезіях «Сон (Теплим ранком сонце встало)» та «Незабутня», які змальовують сон дівчини: «Сниться їй десь край розкішний, / Синє небо, берег пишний, / Темнолисті діброви, / Круг озір подол шовковий, / Срібних гір круті вер-шини, / Цвітом всипані долини. / І на скелі крутобокій / З мур кріпких палац висо-

кий...» [7, 183], «Тоді ввижалася тобі / Квітка-ми всипана дорога, / Гаї, озера голубі / І ярь широкого полога» [7, 189].

М. Бахтін наголошував, що хронотоп у літе-ратурі має суттєве жанрове значення: «Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, причому в літературі провідним началом у хронотопі є час» [1, 235]. Проаналізуємо поетичний доро-бок Якова Щоголева з огляду зазначеної тези.

Розповсюджений у творчості митця жанр історичної пісні характеризується, відповідно, історичним часопростором. Це такі поезії як «Воля», «Орел», «Запорожець», «Січа», «Опізнився» та інші. Історичний хронотоп властивий також низці балад козацької тема-тики: «Барвінкова Стінка», «Орлячий сон», «Бабусина казка», «Золота бандура».

Теперішній час і реальний простір зустріча-ються у віршах про кохання: «Серденько», «Кохання», «Рута», «Горішки», «Пісня»; у сати-ричних віршах: «Панку», «Судящий», «По зако-ну» та інших; у пейзажній ліриці: «Весна», «Вечір», «Зимовий ранок», «Травень», «Осінь» тощо; у медитації «Янгол смерті»; в гумористи-чних віршах: «Крамар», «Чуприна»; а також властивий жанру ліричного портрета: «Поштарь», «Ткач», «Швець», «Косарі», «Кра-вець» та інших.

Фантастичний часопростір зустрічається в баладах, заснованих на народних повір'ях: «Гаївки», «Лоскотарочка», «Лоскотарки», «Ніч під Івана Купала».

Розглянувши творчий набуток Якова Що-голева, можна зробити висновок, що жанрові різновиди дійсно впливають на формування часопросторової моделі художнього твору. Жанрові особливості, закладені в основу пое-зії, безпосередньо зумовлюють побутування того чи іншого хронотопу.

Хронотоп текстів поетів-романтиків харак-теризується переплетінням різних часових шарів. Часопросторовій моделі світу поезій Якова Щоголева притаманне поєднання істо-ричного, реального й ірреального простору, а також історичної, циклічної та лінійної часо-вої моделі творів. Але є й деякі особливості: своєрідним і притаманним лише творам пое-та є використання екскурсів у минуле в поезі-ях психолого-особистісної тематики. Часопро-сторомою моделлю світу поезій Яків Щоголів,

як і всім творчим доробком, продовжував традиції української романтичної літератури XIX ст.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. — М.: Худож. л-ра, 1975. — С. 234—407.
2. Камінчук О. Поетика української романтичної лірики: (Проблеми просторової організації поетичного тексту) / Ольга Камінчук. — К.: ЛТД, 1998. — 160 с.
3. Лапко О. Антитетичність художнього часу як атрибут романтичного мислення: (на матеріалі «історіософських» поезій Якова Щоголева) / О. Лапко // Вісник Луганського національного

- університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. — 2010. — № 11. — С. 129—136.
4. Лапко О. Сюжети «народних оповідань» в поетичній обробці Якова Щоголева / О. Лапко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. — 2009. — № 18. — С. 71—76.
 5. Хавкіна Л. Українська романтична поезія кінця 20-х - початку 40-х рр. XIX ст.: міфопоетичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Л. М. Хавкіна. — Х., 2003. — 18 с.
 6. Шалагінов Б. Романтичний словник: до історії понять і термінів раннього німецького романтизму / Борис Шалагінов. — К.: Вид.-поліграф. центр НаУКМА, 2010. — 136 с.
 7. Щоголів Я. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. Щоголів; упор. М. Сумцов. — Х., 1919. — 287 с.

U. REGUSH
Berdiansk

TIME SPACE MODEL OF THE WORLD IN YAKOV SCHOGOLEV'S POETRY

The article is devoted to study of chronotope of Yakov Schogolev's poetry. In the article the author writes about the singularity of time space model. The works of the poet are characterized by historical, real and surreal space and also historical cyclical and linear space model.

Key words: chronotope, romantic time and space, time model.

Ю. С. РЕГУШ
г. Бердянск

ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ МИРА В ПОЭЗИЯХ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Статья посвящена изучению хронотопа произведений Якова Щоголева. В исследовании отмечается своеобразие временнопространственной модели мира поэзии автора. Отмечается, что произведения поэта характеризуются историческим, реальным и ирреальным пространством, а также исторической, циклической и линейной временной моделью.

Ключевые слова: хронотоп, романтическое время и пространство, временная модель.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2014 р.

УДК 821.161.2-2 (Старицька-Черняхівська Л.)

І. Г. РОДІОНОВА

м. Миколаїв

pilgrim.70@mail.ru

ОБРАЗ МАЗЕПИ В ТРАГЕДИЇ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ «ІВАН МАЗЕПА»

У статті досліджуються конститутивні ознаки трагедії та засоби творення образу Івана Мазепи в однойменній драмі Л. Старицької-Черняхівської

Ключові слова: трагедія, конфлікт, характер, перипетії, неоромантизм, неокласицистичний стиль.

У драматургічному доробку Л. М. Старицької-Черняхівської ціла галерея історичних постатей (Б. Хмельницький, П. Дорошенко, І. Мазепа, У. Кармалюк). Як зауважує В. Петрук, вона прагне об'єктивно оцінити історичний досвід, усвідомити причини фатальних поразок у боротьбі за незалежність України. В історіософській концепції письменниці провідною є думка про духотворчу енергію історичної минувшини як ґрунту державоробудовчої ідеї.

Нашу увагу привернула неординарна постать української історії, гетьман Лівобережної України Іван Степанович Мазепа, котрий стоїть у центрі останнього драматичного твору Л. Старицької-Черняхівської – «Іван Мазепа», – написаного 1928р. й надрукованого 1929 у видавництві «Рух». Мета даної розвідки – проаналізувати засоби творення характеру в межах конститутивних ознак трагедії.

Оскільки відсутні точні відомості про те, які матеріали використовувала письменниця